

Ефективність використання інформації у забезпеченні впровадження моделі сталого розвитку

Стаття присвячена розгляду проблеми переходу від інформаційного суспільства до суспільства знань як такого, що здатне вирішити питання забезпечення сталого розвитку, ролі інформації та знань у здійсненні цього переходу, аналізу відмінностей між цими поняттями, а також визначенню й висвітленню потенціалу наукових бібліотек як центрів знань у процесі підвищення ефективності використання інформації.

Сучасне українське суспільство досить часто визначають як таке, що перебуває в стані переходу до інформаційного етапу свого розвитку. Період становлення інформаційного суспільства збігся з процесом глобалізації, який відобразив основні виклики світу, що стрімко змінюється: надшвидкий розвиток електронної комерції, скоординованість фінансових ринків, розвиток наднаціональних організацій, трансфер смаків. Радикальний характер розглянутих процесів, що зачіпають першооснови соціальної організації життя людей, не викликає сумнівів. Ще в грудні 1993 р. на Міжнародній нараді в Ганновері, присвяченій 25-річчю створення Римського клубу¹, у прийнятому програмному документі «Римський клуб. Місія» було сформульовано заяву про те, що людство перебуває на ранньому етапі формування нового світового співтовариства в результаті глобальної революції, що відбувається в масштабах планети. Ця революція розуміється як результат безпрецедентного збігу соціальних, економічних, технічних, культурних, етичних факторів, а також геостратегічних потрясінь.

Визначальною рисою цього етапу є стрімке збільшення обсягів продукуваної інформації, її урізноманітнення, використання нових інформаційно-комунікаційних технологій, посилення впливу інформації на процеси, що відбуваються в усіх сферах суспільного життя, – починаючи від економіки й закінчуючи особистим життям індивіда, іншими словами – на суспільну модернізацію.

Збільшення кількості інформації, швидка поява нової інформації

¹ Римський клуб – неурядова організація, створена в 1968 р. рядом відомих учених на чолі з А. Печчеї, покликана привернути увагу світової громадськості до довготривалих і таких, що загострюються, проблем людства.

висуває нові вимоги перед суспільством у цілому і кожним його членом зокрема. Необхідність орієнтуватися в плинному інформаційному потоці, відшукувати потрібну інформацію, усвідомлювати її, визначати ступінь її значущості, обробляти тощо і при цьому оперативно реагувати на нові й нові зміни в підсумку загрожує прийняттям поспішних, не виважених рішень, які не відповідають потребам сталого розвитку і здатні призвести до суспільного дисбалансу, соціально-економічних зсувів і конфліктів.

Сьогодні, на жаль, ми констатуємо ситуацію, коли при величезних обсягах інформації відсутнє знання її оптимального, ефективного використання. Таке знання, яке давало б змогу не лише оперативно й відповідно реагувати на факти, події або явища, що вже відбулися чи відбуваються, але й прогнозувати, створювати умови, готувати підґрунтя для наступних фактів, подій і явищ. У такому випадку часовий проміжок між фактом і підготовкою реакції на цей факт значно збільшується. Більше того, стає можливою парадоксальна ситуація, коли рішення буде прийматися ще до появи самого факту й інформації про нього. Такий підхід забезпечуватиме певну стабілізацію суспільного розвитку, дасть змогу уникнути ряду кризових ситуацій як соціально-економічного, так і політичного характеру, відновлюватиме баланс між ресурсами й потребами.

Фактично йдеться про потребу в знаннях, які забезпечили б формування ноосфери, концепція якої була свого часу запропонована В. І. Вернадським.

М. М. Моїсєєв визначає ноосферу як «такий стан біосфери, коли її розвиток відбувається цілеспрямовано, коли Розум має можливість спрямовувати розвиток біосфери на користь Людини, її майбутнього»². Отже, ноосфера – така стадія цивілізації, на якій розумна діяльність людини набуває планетарного значення, той етап антропогенезу, коли людство виявиться здатним реалізувати режим коеволюції людини й біосфери. Ноосфера – закономірний результат розвитку біосфери як області Землі, охопленої життям. Людина та її розум шляхом технічно оснащеної діяльності на певному етапі еволюції починає здійснювати зростаючий вплив на природні процеси, стаючи важливим чинником їх нової організації. Але цей новий етап не може настати автоматично, для цього потрібне нове інтелектуальне й етичне освоєння світу. «В епоху ноосфери зможе вступити лише по-справжньому високоосвічене суспільство, – пише М. М. Моїсєєв, – яке розуміє свої цілі, усвідомлює труднощі,

² Моисеев Н. Н. Человек и ноосфера. – М., 1990. – С. 24.

що стоять на шляху його розвитку, здатне співставляти свої потреби з тими можливостями, які дає йому Природа»³.

Враховуючи це, просте «завантаження» суспільства інформацією, навіть якісною, сьогодні вже вичерпує себе й відчувається потреба в переорієнтації суспільства з інформації на знання. У цьому контексті доречно згадати М. Кастельса, який у рамках інформаційно-технологічної парадигми уточнює, що інформація – це сировина, а під технологією в рамках даної парадигми розуміється передусім «технологія впливу на інформацію, а не просто інформація, призначена для впливу на технологію, як це було у випадку попередніх технологічних революцій»⁴. Принциповою також виглядає пропозиція М. Кастельса щодо проведення аналітичного розподілу між поняттями інформаційне суспільство й інформаціональне суспільство. Необхідність такого поділу він пояснює тим, що поняття інформаційне суспільство підкреслює роль інформації в суспільстві, але, власне, інформація (в даному контексті як передача даних) відігравала важливу роль у всіх суспільствах, включаючи середньовічну Європу. Термін же інформаціональне суспільство «вказує на атрибут специфічної форми соціальної організації, в якій завдячуючи новим технологічним умовам, що виникають в даний історичний період, генерування, обробка і передача інформації стали фундаментальними джерелами продуктивності й влади»⁵. Іншими словами, джерелами «продуктивності й влади» стає не сама інформація, а її ефективне використання.

Показовим є декларування ЮНЕСКО документа «Від інформаційного суспільства – до суспільства знань», в основу якого покладено принцип важливості правильного використання інформаційних ресурсів з метою отримання знань та зміцнення фундаменту суспільства. Зокрема, у документі підкреслюється: «Позиція ЮНЕСКО передбачає концепцію розвитку суспільства знань, а не світового інформаційного суспільства, адже просте збільшення інформаційних потоків не завжди приводить до появи нових можливостей для розвитку прогнозованих знань»⁶. Передумовами розвитку суспільства знань визначені:

³ Там само.

⁴ Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура. – М., 2000. – С. 77.

⁵ Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура. – М., 2000. – С. 42–43.

⁶ Цит. по: Фирсов В. Р. Библиотека – сердце информационного общества // Библ. дело. – 2003. – № 12 (12) [эл. доступ: <http://www.bibliograf.ru/issues/2003/11/24/26/160/>].

культурне різноманіття, рівний доступ до освіти та інформації, свобода самовираження.

У контексті розмежування понять «інформаційне суспільство» і «суспільство знань» варто нагадати, що термін «інформаційне суспільство» був введений у науковий обіг на початку 60-х років фактично одночасно в США і Японії Ф. Махлупом і Т. Умесаю, авторами, що здобули широку популярність своїми дослідженнями динаміки розвитку наукомістких виробництв. У 70-ті й 80-ті роки найбільший внесок у розвиток цієї концепції внесли М. Порат, І. Масуда, Т. Стоуньєр, Р. Катц і ряд інших. Розглядаючи виникнення й розвиток теорії інформаційного суспільства, не можна не відзначити двох обставин. З одного боку, ця концепція одержала найбільше визнання в 70-ті – 80-ті роки, у період, що характеризувався швидким поширенням технологічних досягнень і значними успіхами країн, які не тільки виробляли, а й засвоювали нову інформацію і знання. З іншого боку, більшість американських і європейських дослідників, починаючи з другої половини 80-х років, стала акцентувати увагу на ролі й значенні не стільки інформації, скільки знань, що спричинило появу цілого спектру нових визначень сучасного суспільства, серед яких такі як knowledge society, knowledgeable society тощо.

Отже, актуалізується питання розділення понять «інформація» і «знання». Інформація може існувати сама по собі, незалежно від того, чи знає хтось про неї. Наприклад, інформація, закладена в ДНК. Незалежно від того, знаємо ми про неї чи ні, вона спрацьовує і формує організм відповідним чином. Знання ж обов'язково передбачає співпричетність людини у виробництві й засвоєнні з метою використання тієї частини інформації, що найбільш об'єктивно на даному рівні розвитку суспільства відображає вплив на нього навколишнього середовища. Тобто знання – це затребувана об'єктивна інформація.

Можна прогнозувати, що знаннями не можна буде управляти так само, як інформацією, вони по-іншому застосовуються й чинитимуть опір будь-яким методологічним трансформаціям спрощення або раціоналізації інформаційних систем у «системи знань». Володіння інформацією нерівнозначне володінню знанням: далеко не кожний колекціонер кулінарних рецептів є добрим кухарем.

«Знання» інформації можна продемонструвати висловом, згадуванням або показом. Власне, знання можна продемонструвати тільки практикою.

Коли ми говоримо про суспільство знань, то в першу чергу маємо на увазі економіку, орієнтовану на використовування нанотехнологій, на, скажімо так, «знання по суті». Разом з тим саме поняття «знання» треба

і слід розглядати більш широко. Це і знання, розуміння того, як ефективно використовувати «знання по суті». Взагалі, слід зазначити, що філософи, когнітивісти, психологи виділяють різні типи знання. Наприклад, емпіричне і теоретичне знання, знання гуманітарне і природничонаукове, знання процедурне і декларативне, «знання-що» і «знання-як» (Р. Райл). Наразі йдеться про останнє.

«Знання – це цілеспрямоване координування дій. Його єдиний доказ або спосіб демонстрації полягає в досягненні мети. Якість знання може бути оцінена за якістю досягнення (його продукту) або якістю координування (його процесу), особливо якщо втручаються неконтрольовані чинники»⁷.

Що мається на увазі, коли говорять, що людина знає або володіє знаннями? Ідеться про те, що вона здатна до координованих дій з метою досягнення певної мети або вирішення завдань. Координовані дії – це перевірка володіння знаннями. Знання без дії стають просто інформацією або відомостями.

Таким чином, коли ми говоримо, що суспільний прогрес – це накопичення знань, то не зовсім маємо рацію. Це не стільки накопичення знань, скільки оволодіння мистецтвом ними користуватися.

У «Програмних засадах розбудови суспільства знань: світовий досвід для України» наголошується, що розбудова суспільства знань є найважливішим викликом для України XXI ст. та має стати національною метою її подальшого розвитку⁸.

У цьому контексті особливого пильної уваги заслуговує потенціал наукових бібліотек. Міжнародна бібліотечна організація ІФЛА розглядає сучасну бібліотеку як «серце інформаційного суспільства». Крістін Дешан, екс-президент ІФЛА, висловлюючи думку щодо позиції організації, вважає, що основу інформаційного суспільства становить існуюча бібліотечна мережа, яка потребує першочергового розвитку, і «відносно скромні інвестиції в техніку, навчання та зміст створять дива в наданні інформації та знань»⁹. Наукові бібліотеки, по-перше, є центрами збе-

⁷Знание против информации [эл. доступ: <http://www.zhalevich.com/content/view/80/59/>].

⁸Програмні засади розбудови суспільства знань: світовий досвід для України [ел. доступ: Офіційний веб-сайт Національного інституту стратегічних досліджень <http://www.niss.gov.ua/Monitor/may/9.htm>].

⁹ Цит. по: Фирсов В. Р. Библиотека – сердце информационного общества // Библ. дело. – 2003. – № 12 (12) [эл. доступ: <http://www.bibliograf.ru/issues/2003/11/24/26/160/>].

реження універсальної інформації і «знання по суті». Адже бібліотечні фонди – це не просто структурована й систематизована інформація, а, що має набагато більше значення, інформація творчо переосмислена і соціально значуща, а отже затребувана.

По-друге, це центри з переробки й обробки інформації (у тому числі й електронної), переведенню її на рівень первинного знання – аналітики. Вже у створенні бібліографічної інформації простежується спрямованість на використання наукомістких технологій. Це процес наукової обробки документів, що полягає в аналітико-синтетичній переробці первинної документної інформації в бібліографічну, і тому його безперечно потрібно вважати першим етапом наукомістких технологій, спрямованих на інформаційне забезпечення сталого розвитку суспільства¹⁰.

Крім того, бібліотеки – центри організації інформування суспільства про зміст наявних ресурсів, одним з напрямів діяльності наукових бібліотек є створення реферативної інформації.

Проведення реферування в рамках інтегрованого з процесом каталогізації технологічного циклу може розглядатись в цілому як поглиблена аналітико-синтетична обробка документної інформації. Головними концептуальними засадами побудови системи реферування української наукової літератури визначено поєднання принципів розподіленого аналітико-синтетичного опрацювання публікацій кооперативними зусиллями суб'єктів системи документальних комунікацій і централізованої кумуляції кооперативно створених масивів реферативної інформації з формуванням загальнодержавної реферативної бази даних «Україніка наукова» та виданням Українського реферативного журналу «Джерело»¹¹.

Аналіз, систематизація, узагальнення інформації, розпорошеної по різноманітних джерелах, здійснюється інформаційно-аналітичними структурами наукових бібліотек. Причому діяльність таких підрозділів має чітке проблемно-тематичне спрямування та відповідає певним суспільним запитам. Показово, що існує досить багато служб в Інтернет, які продають структуровані дані – аналітичні огляди, зібрану й препаровану пресу тощо. Ці ж дані в розпорошеному вигляді, частинами, практично на 100 % доступні в Інтернет кому завгодно – безкоштовно. Тобто послуги цих служб оплачуються саме завдяки роботі з перетворення цих даних у знання.

¹⁰ Костенко Л. Й. Бібліотека суспільства знань: концептуальна модель // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2006. – № 1. – С. 23–28 [ел. доступ: http://www.nbuv.gov.ua/libdoc/06_klibsz.html].

¹¹ Там само.

А по-третє, наукові бібліотеки – це універсальні центри з виробництва технологій і методик використання наявних знань. Ідеться, зокрема, про проведення взаємодоповнюючих бібліо-, інформо- та наукометричних досліджень у сховищах даних для встановлення кількісних закономірностей у бібліотечно-бібліографічній діяльності та процесах наукової комунікації з метою оптимізації науково-інформаційної сфери суспільства в цілому¹².

Таким чином, ми можемо говорити про бібліотеки не тільки як про універсальні інформаційні центри, а й більшою мірою як про центри знань, потенціал яких може й повинен бути ефективно задіяний у процесі пошуку відповідей на глобалізаційні виклики.

Список використаних джерел

1. «Знание против информации» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.zhalevich.com/content/view/80/59/>, свободный. Заглавие с экрана.

2. *Кастельс, М.* Информационная эпоха: экономика, общество и культура [Текст] / М. Кастельс. – М., 2000. – 608 с.

3. *Костенко, Л. Й.* Бібліотека суспільства знань: концептуальна модель [Текст] / Л. Й. Костенко // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2006. – № 1. – С. 23–28.

4. *Моисеев, Н. Н.* Человек и ноосфера [Текст] / Н. Н. Моисеев. – М., 1990. – 352 с.

5. Програмні засади розбудови суспільства знань: світовий досвід для України [Електронний ресурс] // Офіц. веб-сайт Нац. ін-ту стратег. досліджень. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/Monitor/may/9.htm>, вільний. Заголовок з екрана.

6. *Фирсов, В. Р.* Библиотека – сердце информационного общества [Электронный ресурс] // Библ. дело. – 2003. – № 12 (12). – Режим доступу: <http://www.bibliograf.ru/issues/2003/11/24/26/160/>, свободный. Заглавие с экрана.

¹² Там само.